

A KATONA IMÁJA

A 20. század első negyedében az egyháznak a társadalom átalakulása mellett a korszak világméretű hadi eseményeire is válaszokat és iránymutatást kellett adni. Az első világháború nehézségei között a frontokon helytálló katonák, és az otthon maradt hátország egyaránt vigaszt várt. Az ekkor megjelent tematikus imakönyvek, füzetek és lapok egyértelműen igazolják, hogy az egyházak szinte azonnal reagáltak ezekre a kihívásokra. A katolikusok körében az újraéledő Jézus Szíve kultusz terjesztése is jó eszköznek bizonyult a háborús pasztorációban, hiszen minden családban volt harcoló férj, apa, fiú, rokon, szerető, akiért aggódni kellett, akit hazavártak asszonyaik. Az ima olyan közös nyelv volt, amellyel legyőzhetőek voltak a háború okozta aggodalmak. Reménységgel tölthetett meg mindenkit, függetlenül attól, hogy protestáns, katolikus, vagy épp izraelita volt-e. Ezért felekezettől függetlenül minden egyház képviselői arra törekedtek, hogy a nehéz helyzetben mind a harctéren küzdőket, mind pedig az otthon maradottakat imaszövegekkel segítsék. Írásomban a magyar katolikus egyház első világháborúban megjelentett imakönyveit felhasználva elemzem ezeket a háborús imákat.

A háború és az egyház

Jóllehet az első világháború igazságos voltában Magyarországon úgyszólván senki sem kételkedett,¹ a Magyar Katolikus Egyház aggodalommal fogadta a háborút. Amikor az egyház élén álló Csernoch

* A szerző az MTA – SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport munkatársa. Ez a cikk az kutatócsoport *Religion, culture, society 4.* című évkönyvében megjelent (Szeged, 2018, 88–105.) cikk némileg átdolgozott változata.

¹ A hadrakelést támogató egyházi vezetők körével szemben a nyelvészként, filozófusként, antropológusként, vallástörténészként is ismert Gieswein Sándor kananok (1856–1923) képviselt csak nyíltan békepárti álláspontot Magyarországon. A Keresztény Szocialista Párt tagjaként bátran elítélte a háborús vérengzést és mindvégig a békéért küzdött. 1915-ban tagja lett a berni székhelyű pacifista Tartós Béke Központi Szervezetének is. Bővebben lásd: LÁSZLÓ 2005. 65. és MKL IV. RÁTKAI 1998. 99–101.

János hercegprímás értesült a hadüzenetről, azonnal a fővárosba sietett, hogy felajánlja segítségét a szorongatott haza megmentésére.

„A többi egyházak vezetői sem maradtak mögötte a hazafias felbuzdulásban és áldozatkészségben. Mint mindenütt a hadra kelt Európában, az Isten szolgálói, papok, lelkészek, rabbik megáldották a halált hozó fegyvereket, hősi küzdelemre szólították a katonákat, és áldozatos béketűrésre intették az otthon maradottakat.”²

Az akkor még gyors befejezést remélő klérus az anarchiához vezető erkölcstelenség, a hitetlenségből fakadó önzés megszűnését remélte a háborúban való hősiesség küzdelemtől.³ A korszak legnagyobb magyar egyházi szónoka, Prohászka Ottokár pásztorlevelében szintén a háború erkölcsnemesítő hatása mellett érvelt:

„[...] alázkodjunk meg mélységesen az Isten keze alatt s álljunk bele a nehéz időkbe nagy hittel s zúgolódás nélkül. Végre is Ő az Úr; Ő küldi a jót s a rosszat, de azt mindig javunkra küldi; Ő állít bele a háború megpróbáltatásaiba is, s azért állít bele azokba, hogy jobbakká, hívebbekké, nemesebbekké és áldozatosabbakká tegyen minket. Azért küldi a megpróbáltatást, hogy jobban szeressük Őt és egymást; azért küldi, hogy közeledjünk hozzá és egygé forradjunk egymással; azért küldi, hogy tisztuljon a lelkünk s hogy érte és felebarátjainkért áldozatokat hozni tudjunk.”⁴

A hősiesség pártos eszkatológikus értelemmel ruházta fel a háború eszméjét, amelyben a Gondviselés által kimért megpróbáltatás az egyén saját lelke üdvözülését, és az egész nemzet lelki megújulását szolgálta.⁵ „A valóság viszont nagyon hamar cáfolta a háború örömmámorát. Az első télen kiderült, hogy a háborús optimizmusnak nincs alapja [...] de az egyház nehezen vonta le a rossz döntéseinek tanulságait.”⁶ Még az 1915-ös megnyilatkozásokban is a reménnyel teli buzdítás hangján

² LÁSZLÓ 2005. 64.

³ SCHNAITER 2007. 184.

⁴ A pásztorlevelet 1914. augusztus 3-án írta. A teljes levél összegyűjtött munkáinak 22. kötetében olvasható: PROHÁSZKA 1929. 117–120.

⁵ LÁSZLÓ 2005. 67.

⁶ SZIGETI 2014. 54.

szóltak a hívekhez, az elközelgő Isten országát vizionálva: „lehet, hogy nehéz utakra állított, úttalan utakra, melyek harcokba, lövészárkokba, tömegsírokba s vezetnek; de hát azok az utak csak vezetnek arra, de nem végződnek ott, mert voltaképpen hozzá vezetnek.”⁷ A háború elhúzódása, a hátszág helyzetének romlása, a borzalmak közismertté válása során azonban fokozatosan módosultak ezek az elképzelések és egyre erőteljesebben a béke vágyának kinyilvánítása felé mozdultak.

Imakönyvek a katonák szolgálatára

„A szenvedések enyhítésében, a lelkek megerősítésében nagy szerepe volt a hitnek, valamint a belőle fakadó vallásos buzgóságnak és gyakorlati keresztény életnek.”⁸ A hit növelésére az egyház buzdító prédikációkat tartott, pásztorleveleket küldött szét és rendkívüli ájtatosságokat szervezett. A vallásos érzület fokozását szolgálták még a gyakori szentáldozások, és az alkalmi jellegű szükségkápolnák.⁹ Ezek mellett a speciálisan katonák számára kiadott imakönyvek, -füzetek és -lapok szolgálták a frontokon harcolók lelki vigasztalását.¹⁰

⁷ PROHÁSZKA 1915a 98.

⁸ SZÁNTÓ 1988. 572.

⁹ SZÁNTÓ 1988. 572.

¹⁰ A különböző felekezetek, így a katolikus egyház háborús tevékenységéről máig nem rendelkezünk kielégítő mennyiségű feldolgozással, így minden bizonnyal az általam összegyűjtött imakönyvek jegyzéke is csak egy provizórikus lista az első világháború alatt kiadott tábori, vagy katona imakönyvekről. A könyvek mellett az 1-2 lapos kisnyomtatványokról sem szabad megfeledkeznünk, ezekről azonban egyáltalán nem rendelkezünk áttekintéssel. A kutatásaim során a következő Magyarországon és a magyar katonák körében használt katolikus katona imakönyveket sikerült összegyűjtenem: *BJELIK Imre: Jézus Szíve imakönyv katonák számára. Budapest, Katolikus Sajtóegyesület Fővárosi Hölgybizottsága, 1917.*, *MOLNÁR VID Bertalan: Imák és intelmek a magyar kath. hadfiak számára. (1861. 5., 1864. 7., 1882. 8., 9., 1909. 11., 1915 12. (ebből 1915-ben további három, 1916-ben újabb négy lenyomat készült), 1917 13. kiadás. Átdolgozta Reviczky Aladár., REVICZKY Aladár: Bízál fiam! Sebesült katonák részére. Budapest, 1914., u.ö.: Uram, irgalmazz nekünk. Az itthon maradtak imádságai a háború idejére. Budapest, 1914., u.ö.: Elesett hőseinkért. Imafüzet. Budapest, 1915., u.ö.: Keresztút a háború idejére. Budapest, 1916., u.ö.: Oktatások és imák katonák katonák számára - Imák és intelmek a háború idejére. Budapest, 1916., u.ö.: Katonák imakönyve. Budapest, 1916., TOMA István: Imádkozunk a hadbavonultakért. A háborús idők imakönyve kath. hívek használatára. Budapest, 1915., SIEGESCU, J.: Rogaciuni. Román katonai imakönyve. Budapest, 1914.,*

A könyvek kiadása gyakorlatilag már a háború kitörésével egy időben elkezdődött.¹¹ Először Molnár Vid Bertalan (1813–1898) kapucinus rendi tábori lelkész „*Imák és intelmek a magyar katolikus hadfiak számára*” című 19. századi munkájának, 1909-es évszámú 11. kiadását kezdték osztani. A mű 1861 óta volt forgalomban, az 1909-es kiadást már a lazarista Reviczky Aladár átdolgozásában adták ki. Ugyancsak őt kérték fel arra, hogy az 1909-es kiadás alapján készítsen egy könnyebben kezelhető változatot. Ez 1915-ben jelent meg. Reviczky, több más imakönyvet is készített, nem csak és kizárólag a harctéren szolgálóknak, hanem a sebesülteknek és az otthon maradottaknak is. Gondolva a nemzetiségiek igényeire, a könyvek több nyelven is megjelentek.

A Molnár Vid-féle imakönyv mellett további három imakönyv érdemel külön figyelmet. Az első Péri Bonaventura László (1887–1934) ferences szerzetes *Háborús zsoltárok* című imakönyve (Bp. 1915). Alcíme alapján megtudhatjuk, hogy a Szentírás szavaiból összeállított ima-gyűjteményről van szó, melyet Buberlée Terencián latin nyelvű 1793-as műve alapján fordított. Ismert, hogy itt valójában egy idézet költészetéről van szó. A bibliai zsoltárok háborús tematikájú soraiból összekompilált imák soráról, amely a Miatyánk imádság egy-egy mondatához kapcsolódik.¹² Nem ez volt az egyetlen fordítás a magyar hadi imakönyvek között. Korabeli adatokból tudjuk, hogy Bernat Duhr: *Mit Gott für König und Vaterland* (1914, Regensburg/München) című imakönyve is megjelent magyar fordításban. A harmadik imakönyv Pázmány Péter: *Háborús idők imakönyve* (1915, Budapest). Ez valójában az érsek 1606-os imakönyvének megújított kiadása, kis módosítással. Két formátumban is kiadták, egy harctérre vihető és egy másik, az otthon maradottak számára használható változatban.

PÁZMÁNY Péter: *A háborús idők imakönyve*. Budapest, 1914., n.n. : *Babérlombok hőseink sírjára*. Budapest, 1915., n.n. *Gyászima a világháborúban elesett hősökért*. Budapest 1916., MOLNÁR József: *Balzsam a szenvedők sebeire. Katonák imakönyve*. Budapest, 1916., CSÉPLŐ István: *A béke imakönyve*. Budapest, 1917., DUHR Bernardinus: *Mit Gott für König und Vaterland*. Regensburg/München, 1914., PÉRI Bonaventúra: *Háborús zsoltárok*. Budapest, 1915. VARGHA Damján: *1917 Imádkozzunk a diadalmas békéért*. Budapest, Stephaneum Nyomda.

¹¹ A korszak legnagyobb magyar egyházi kiadója, a Szent István Társulat 1915. március 18-án tartott ülésének jegyzőkönyve tudósít erről. MACZÁK 2010.

¹² MACZÁK 2010.

Az első világháború alatt kiadott imakönyvek esetében tehát, nem feltétlenül új művekről van szó. Sokszor régi, a tematikába illő munkákat vettek elő, újítottak fel, illetve külföldi műveket (főként német nyelvűeket) fordítottak. „A lelkipásztor, a történész és az irodalomtörténész meglepve tapasztalhatja, hogy az imádságos könyvek célzott, változatos és tömeges megjelenítésével szinte azonnal reagáltak az eseményekre az egyes egyházi intézmények – a tartalmi aktualizálást viszont a többség korántsem tartotta feltétlenül szükségesnek.”¹³ Részint nyilván az idő sürgetése miatt, másrészt talán a gyors befejezés reményétől vezérelve.

A könyveket a magyar katolikus egyház hivatalos könyvkiadója, a Szent István Társulat adta ki. A társulat egy részüket ingyen terjesztette a kaszárnyákban, kórházakban és harctereken tartózkodó katonák ellátására.

1914	670.000 db
1915	625.000 db
1916	345.000 db
1917	183.000 db

1. táblázat: A Szent István Társulatnál kiadott imakönyvek száma a háború éveiben.¹⁴

A könyvek terjesztésében elsősorban a papokra és a hívekre számítottak.¹⁵ Olykor azonban az otthon maradt asszonyok is kivették részüket ebből a missziós munkából. Az *Egyenlőség* című magyar nyelvű zsidó hetilap 1916 júniusi száma két ilyen nagylelkű és példamutató nőről adott hírt. Az egyikőjük Zay Miklósné, katolikus mágnásasszony, a másik egy névtelenül maradt zsidó hölgy. Felismerve

¹³ MACZÁK 2010.

¹⁴ MÉSZÁROS 1998. 137.

¹⁵ Erről tájékoztat például a Győri Püspökség Körlevele: „A Szent-István Társulatnál a háború idejére több kiválóan hasznos alkalmoszerű füzet jelent meg, melyeket a nt. Papság figyelmébe és hiveik között való terjesztésére melegen ajánlok. A füzetek a következők: Uram irgalmazz nekünk (10f), Imádkozzunk a hadbavonultakért (20 f), Imák és intelmek katonák számára (20f), Bizzál fiam, sebesült katonák részére. A Bizzál fiam, sebesült katonák részére készült füzetet a Szent István Társulat mindenhova, ahol sebesült katonák vannak, megkeresésre ingyen küldi. A füzetek szerzője Reviczky Aladár érdemes egyházi írónk. Győr, 1914. október hó 9-én.”A Győri Püspökség Körlevelei, 1914. 6115. számú könyvajánlás, online elérhetőség:

http://library.hungaricana.hu/hu/view/GyoriPuspoksegKorlevelei_1914/?pg=179&layout=s, utolsó letöltés dátuma: 2016. 04. 21.

a háborúban megsérült, testi-lelki megpróbáltatásokon keresztülment katonákban a lelki vigasz és erősítés iránti igényt, mindketten azon munkálkodtak, hogy imakönyveket, imafüzeteket jutassanak el honfitársaiknak a lövészárkokba.

„Kötelességemmé tettem azon feladatot, hogy minden egyes induló derék harcosunknak (egyéb kis emlék mellett) egy kis imakönyvet vagy füzetet adjak át utolsó búcsúztatóul és ilyen ezerszámra osztogattam ki itten mostanáig is.”¹⁶

– írja az Országos Izraelita Irodához Zay Miklósné, és izraelita honfitársaira gondolva „*Pajzs és Vért*” imakönyveket kér a katonáknak.

Hasonlóan gondolkodott zsidó honfitársnője is, aki többek között Reviczky Aladár katolikus tábori imakönyvét terjesztette.¹⁷ A két asszony „minden előítélet felett ragyogó példája” – ahogy az *Egyenlőség* hasábjain olvashatjuk – rávilágít arra, hogy a háború tragédiái a felekezetek közötti kötődések megerősödését hozták.

A katona imakönyvek spiritualitása

„A Katonák Imakönyve legyen a harcos drága kincse, amelyből erőt, új lelkesedést és vigaszt merít.” – írja 1917. március 25-én Bjelik Imre császári és királyi tábori püspök a Molnár Vid-féle Katonák imakönyvének előszavában. A harctéri imák legfőbb célja a bátorítás, vigasz adás és lelkesítés volt: „A háborúhoz nagy lelkesedés kell, e nélkül biztos a vereség. Ilyen lelkesedést csak a nemzet és vallás gondolata tud felkölteni.”¹⁸ A nemzetre, a nemzetet ért sebekre, jogainak és igazának a védelmezésére való hivatkozás gyakori elemként jelent meg a szövegekben, mintegy igazolásául az igazságos háborúnak. „A háború, mely a haza veszedelmét jelenti, megsebezte mindnyájunk szívét.”¹⁹ vagy „E nemzet küzd jogaiért és igazságaiért.”²⁰ A keresztény hagyomány szerint ennek az igazságos háborúnak a célja nem az, hogy a háború lehetőségét kizárják, hanem hogy annak gonoszságát elítéljék, káros hatásait korlátozzák és a hadviselés

¹⁶ Zay Miklósné levelét idézi: Glosszák a hétről. *Egyenlőség* 1916. június 24. 10.

¹⁷ A zsidó méltóságos asszonyról szóló tudósítást lásd: A grófnő, ki zsidó imakönyveket kér. *Egyenlőség* 1916. június 17. 3.

¹⁸ MOLNÁR VID (átdolg. Reviczky), 1915. 4.

¹⁹ WÉBER 1915. 231.

²⁰ REVICZKY 1914. 14.

módszereit emberibbé tegyék. Kezdeményezni csak erkölcsileg elfogadható okok (igazságtalan támadás, jogok be nem tartása) miatt lehet.²¹

A könyveket fellapozva azt állapíthatjuk meg, hogy többségük egy és ugyanazon tematikát követett: reggeli, esti imákat, háborús idők imái (hazáért, királyért, vezetőkért), harctéri imák, sebesültek imái, otthon maradottak (mindenféle családtag) imái a harctéren küzdő családtagért, barátért stb. és végül több kötetben találunk a reményt adó bibliai helyek (1-2 mondatos) szövegeiből rövid összeállítást. A válogatás tehát érthető módon jóval szűkebb, mint a megszokott általános imakönyvek esetében. Az egyházi évhez, Máriához kapcsolódó legkülönbélebb áhítat gyakorlatok és imák nem képezik e könyvek részét. Az egyes szövegek is rövidek, egyszerűek, hiszen ezeket lehetett a harctéren leginkább alkalmazni, ahogy Bjelik Imre tábori püspök szózata utal erre:

„Ha valakinek, úgy elsősorban katonának szükséges az ima; ez bátorítja őt a veszélyben és szívébe türelmet, vigaszt csepegtet az élet különböző viszontagságaiban, ez nyújt neki erőt, hogy kötelességét híven teljesíthesse. Ha rövid is, de gyakori és őszinte legyen a katona imája!”²²

A rövid imaszövegek között a leginkább hangsúlyosak az áldozási és gyónási imák. Ebben a modern háború sajátosságai is szerepet játszottak. Az első világháborúban ugyanis újdonság volt, hogy az ütközetek pontos időpontja nem volt előre tudható. Ezért nem volt megoldható, hogy aznap reggel felkészítsék a katonákat az ütközetekre. Lehetett ugyan gyónni és feloldozást kérni (abszolúció), sőt nagyobb szükséghelyzet esetén generális abszolúció is elképzelhető volt, de tulajdonképpen folyamatos veszélyhelyzetnek voltak kitéve a katonák. Ezt a helyzetet tovább fokozta a repülőök megjelenése is, hiszen ez azt jelentette, hogy a harctéren folyamatosan fel kellett legyenek készülve a halálra. A rövid fohászok ezekben a félelemmel teli percekben adhattak segítséget.²³ A hitből fakadó vallásos buzgóság, és a gyakorlati keresztény élet fokozottabbá vált a katonák, és az otthon

²¹ SOMFAI 1991. 131–133., 186–189.

²² Bjenik Imre szózataát közli: Prága ildikó: Ráckeresztúriak az első világháborúban. *Ráckeresztúri Hirmondó* 2015. június, 4–5.

²³ WITTENBERG 2009. 231.

maradott hívők körében is. A háborús évek megpróbáltatásai közepette igen sokan visszataláltak Istenhez, a szentáldozások, főleg az elsópéntekiek száma sokfelé tíz-húszszorosára emelkedett, ha a század eleji adatokkal hasonlítjuk össze, és egyre többen naponta járultak az Úr asztalához.²⁴ A Religio című katolikus lap szerint „ez a háború a vallásos renaissance hajnalhasadása.”²⁵ Néhány lapszámmal később pedig arról olvashatunk, hogy „Ki tudja, nem most virrad-e az a hajnali óra, melyben az egész éjjel halászó és semmit nem fogó apostolok újra hallják az Üdvözítő parancsát »Vessétek ki a hálót a halfogásra.«”²⁶ Ezekben a reménnyel teli elképzelésekben az egész emberiségnek, különösen pedig a magyarság erkölcsi megtisztulásának és a valláshoz való visszatérésének a vágya fogalmazódott meg. A kijózanodás azonban hamar megtörténik, és a bűnökért való vezeklés gondolatát egyre inkább a béke utáni sóvárgás váltotta fel.

„Isten báránya, ki elveszed a világ bűneit ... vedd le rólunk a bűnt, a gyűlölséget és annak átkát, a háborút s add nekünk azt, amit csak Te tudsz adni igazán, add nekünk azt, amit Te sirtál s vívtál és érdemeltél ki számunkra, - add nekünk a te békédet – adj nekünk nemzetközi, krisztusi szeretetet; akkor megszünik majd a harc s a háború is a babér mellé odatűzzük azt, ami nélkül a babér elhervad, az olajágot!”²⁷

Az imaszövegek alapján jól körvonalazhatóak a jó keresztény katona ismérvei is.

„A háborúban ne légy vért szomjazó tigris. Kerüld a keményszívűséget a szegény, szerencsétlen lakók iránt, kik a harcszíntéren laknak. Ne bántsd a fegyvertelen felebarátaidat. Kíméld jószágukat. Mutasd meg nemesszívűségüket. Neked is jólesnék, ha így bánnék veled ellenséged. Ne lopj, ne rabolj, ne gyujtogass, kárt ne tégy. ... Légy emberséges és segítséget nyújtó a sebesültek iránt, irgalmas és könyörületes a foglyokhoz s Isten is irgalmas lesz veled szemben. Légy engedelmes. Ha valahol, úgy itt kell a föltétlen engedelmesség. ... Halált megvető bátorsággal harcoljatok. Lelkiismeretesen engedelmeskedjetek.

²⁴ SALACZ 1974. 207.

²⁵ MIHÁLYFI 1915. 13.

²⁶ TÓTH 1915. 130.

²⁷ Prohászka Ottokár imája a nihil obstat engedély száma és dátuma alatt Vargha Damján imakönyvében. VARGHA 1917.

Legyetek irgalmasok s ahol csak lehet – s erre száz eset lesz – tegyetek jót felebarátaitokkal. Bajtársak, föl a csatára! Ha elvesztitek földi életeteket, megnyeritek az örök életet.”²⁸

Az imában felsorakoztatott tulajdonságokban a keresztény erkölcsi hagyomány háborúról vallott nézeteinek újabb eleme köszön vissza. A hadviselés erkölcsileg elfogadható célja nem az ellenség elpusztítása, sem bosszúállás, hanem az igazságos béke mielőbbi biztosítása: „Kérlek alázattal, enyhítsd a háború borzalmait és a harcosok szenvedélyét, akadályozz meg minden kegyetlenséget, vigasztald a sebesülteket [...]”²⁹ A keresztény, hívő katona további ismérvei közé tartozik, hogy küzdelmeit, szenvedését és a halált is vezeklésül a legfőbb Hadúr iránti szeretetből teszi, mert – ahogy ezt Prohászka Ottokár a hívők háborúban való helyes magatartásáról írott cikkében írja – ezzel egy magasabb rendbeli jót, mások üdvösségét szolgálják. Hogy ez a szolgálat valóban igaz és őszinte legyen, az imakönyvek nagy hangsúlyt fektettek a gyónásra, az áldozásra, az utolsó kenet felvételére és természetesen a gyakori imádságra is, még ha csak egy-egy 1-2 mondatos röp ima formájában történik is az:

„Emberben, erőben való bizakodás nem vigasztal és nem bátorít; rá kell találnunk az Úrra és ki kell tartanunk. Szívünk szorongásával ugyan, de a hit bizodalmaival kell Feléje tekinteni. Hiába a háború napjai a szenvedések hosszúra nyúlt napjai, mikor vezeklünk.”³⁰

Ez a vezeklés, mint a Krisztus szenvedésének az emberi életben való leképezése jelenik meg a szövegekben.

„Amint Krisztus Urunk szent sebeit megdicsőítette mennyei Atyja, úgy a te sebeid is csak dicsőséget hoznak magyar hazánkra. Ebben a tudatban szenvedj és vigasztalódjál.”³¹

„A veszedelemnek ebben a sötét óráiban megemlékezem a Te keserves kínszenvedésedről Uram Jézus, amelyet életem

²⁸ REVICZKY 1916. 4–6.

²⁹ MOLNÁR VID (átdolg. Reviczky) 1915. 18.

³⁰ WÉBER 1915. 231.

³¹ Csernoch János bíboros-hercegprimás előszavából a „*Bízzál, fiam!*” című imakönyvben. REVICZKY 1914. 2.

gondtalan napjaiban elfelejtettem. A Te kinszenvedésed, kiomló véred: irántunk való szereteted bizonyítéka. Véres sebeidre tekintve, irgalomért kiáltok.”³²

A harctéri szenvedések elviseléshez a Jézus Szívének tiszteletét állította középpontba az egyház, ettől remélve, hogy erőforrásává válik a katonáknak.

A Jézus Szíve tisztelet és a háború

Nem véletlen, hogy épp a Jézus Szíve tisztelet tudott a háborús időszakban a leginkább reményt nyújtó kultusszá válni. Jézus Szíve Krisztus megváltó szeretetének a szimbóluma, amiben az egyház a katonáktól elvárt engedelmesség, türelem, önmegtagadás és szelídség forrását látta. Úgy képzelte, hogy ahogy Jézus életét áldozta az emberiség bűneiért, úgy kell minden háborúban résztvevőnek is bűnbánatot tartani és hitében újjászületni. Krisztus szenvedése, áldozata, és halála alkalmas szimbólum volt ahhoz, hogy általa megvalósítható legyen egyfajta imitatio christi. Erre különösen is szükség volt, hiszen az egyházi vélekedésben: a háború Isten büntetése, amiért vezekelni kellett. „A háború borzalmait éppen azok az emberi bűnök hozták az emberiség fejére, amelyekben mindnyájan részesek voltunk. Irtsuk ki e bűnöket szívünkéből, hogy megújulhasson a föld színe igazságban és békében.”³³ A bűnökért való vezekléstől, a hithez való visszatéréstől azt remélték, hogy győzelemre viszi az igazságért küzdő katonákat.³⁴ Így amikor az első világháború kezdetén a lakosság rádöbbsent az események szörnyűségére és azok következményeire, a magyar király koronáját, trónját, és népeit Jézus Krisztus Szentséges Szívének ajánlotta fel.³⁵ A király felajánlásához később a magyar püspöki kar is csatlakozott: 1915. január 1-re egy külön imádságot szerkesztett, amelyet felolvastak a templomokban, ezzel is elismerve és megerősítve a király szándékát. Magyarország, a magyarok királysága ezzel nemcsak Mária, hanem Jézus Szentséges Szívének Országá is

³² TOMA 1914. 1.

³³ TOMA 1914. 22.

³⁴ BUSCH 1997. 96–104.

³⁵ MÜLLER 1944. 371–372.

lett.³⁶ Bjelik Imre tábori lelkész előszavával 1917-ben önálló imakönyvet is megjelentettek *Jézus Szíve imakönyv katonák számára* címmel:

„Imádkozzál és fohászkodjál gyakran Jézus legszentebb Szívéhez! Jézus legszentebb Szíve legyen a te reményed, boldogságos szűzi Anyja legyen a te mentő csillagod! Oltalmukba ajánlva áldalak benneteket az Atyának és Fiúnak és Szentléleknek nevében. Amen.

BJ tábori püspök, 1916. Magyarok Nagyasszonya napján,³⁷

A kultusz fellendülését azonban nem egyedül a háborús szükséghelyzet okozta. Benne olyan eszközt látott a klérus, amely által „van reménye a társadalomnak és az Egyháznak a jelen katasztrofális bajokból való megmenekülésre [...]”.³⁸ Itt nem elsősorban a háborúra utal a szerző, sokkal inkább a századforduló utáni évek válságtüneteire. A polgári fejlődés anomáliáira, a politikai és gazdasági feszültségekre, az egyházától és vallásától elforduló tömegekre. A háborúban ezekért a vétkekért is vezekelni kellett.³⁹

³⁶ Ismert, hogy hasonló felajánlást tett Németország és Franciaország, sőt a tiroli püspökök is, itt tehát nem magyar sajátosságról van szó. SCHLAGER 2005. 181.; SCHNAITER 2007. 745. A kultusz 20. századi reneszánszát azonban nem egyedül a háború hatásának kell tekintenünk. XIII. Leó híres „*Rerum Novarum*” kezdetű enciklikájában már 1891-ben felhívta a figyelmet az iparosodás és kapitalizmus nyomán megjelent és várható feszültségekre. Enciklikájában leírta: „az áhitott megoldást leginkább a szeretet bőséges kiáradásától várhatjuk, annak a keresztény szeretetnek kiáradásától, amely az evangélium minden mást magában foglaló fő törvénye, mely a mások javáért mindig kész feláldozni magát, mely a világ magabizása és féktelen önszeretete ellen a legbiztosabb ellenszer.” Ez az iránymutatás kiválóan egybecsengett a Jézus Szíve tisztelet alap gondolatával. 1899-ben XIII. Leó az egész világot a Jézus Szívének ajánlotta, ekkor hagyta jóvá a Jézus Szíve litániát az egész világ számára. Mivel Jézus Szívére mint az Isten megváltó szeretetének a szimbólumára tekintettek, ez a kép alkalmasnak bizonyult arra, hogy a háború eseményeinek a borzalmait kompenzálja a hívekben. MÜLLER 1944. 371–372.

³⁷ Bjelik Imre előszavából a *Jézus Szíve imakönyv katonák számára* című imakönyvből. 1917.

³⁸ BÍRÓ 1933. 4.

³⁹ SZIGETI 2014. 53.

Golyó ellen védő imádságok

A háború okozta kollektív félelmek és aggodalmak előhívtak olyan imaszövegeket is, amelyek nem a hivatalos egyházi csatornákon keresztül jutottak el a szükségben lévő katonákhoz és különös erővel bíró amulettként alkalmazták őket. Ilyenek voltak a szent levelek, golyó ellen védő imádságok, sőt maguk az imakönyvek is működhetnek amulettként. Létezett tehát egyfajta háborús/katonai babona, amelyben a vallással, imával kapcsolatos hiedelmek fontos részt foglaltak el.⁴⁰ Itt nem új keletű szokásról van szó, hiszen tudjuk, hogy a golyó elleni imádságok már középkori kódexeinkben, később imakönyvekben is felbukkantak, és háborús helyzetben időről időre használatba kerültek.⁴¹ Az egyik ilyen gyakran felbukkanó szöveg *Az ellenséges golyó elleni imádság* volt, amely formailag inkább egy levélhez hasonlítható szent, vagy égi levél. A benne olvasható instrukciók szerint „mindenkor magánál kellett hordoznia” a tulajdonosának, és így elállítja a vérzést, begyógyítja a sebeket, megvéd a fegyveres támadásokban:

„minden egyes katolikus ki e levél tulajdonába van, bátran kiállhat bármely veszélynek, biztosítva van minden ellenségtől, nem éri semmi sem, golyó sem szurony nem lesz oka félni, sem gyilkostól sem tolvajtól szóval elhárít minden bajt magától és betegséget. Nem szabad félni a haláltól sem a tüztől sem a víztől minden pisztoly vagy fegyveres golyótól amit feléje irányítanak Isten parancsóra elveszíti irányát. Tudom, hogy kételkedtek szavaimban de elhigyjétek. Csak az én szavaimban van az úr Jézus halhatatlan lelke. Szóval győződjék meg aki katolikus

⁴⁰ Ezt többek között a korabeli híres magyar néprajzkutató, Szendrey Ákos (1902–1965) gyűjtéseiből tudjuk, aki 1916-ban több részletben közölt tanulmányt a lövészárkok babonaival kapcsolatos terepmunkájáról. Az inspirációt a Kisfaludy Társaság 1915-ös, a háború folklórjának gyűjtésére szóló felhívása jelentette. Szendrey 1916. 294. Hasonló kutatások hazánkon kívül is folytak. Ismerjük Németországból Adolf Spamer néprajzkutató gyűjtési felhívásait is, melyek hatására írt cikket Karl Pümer 1916-ban. Feljegyzései szerint a német, orosz katonák között is nagyon kedvelt és elterjedt volt az amulettek, szívek, keresztek, relikviák, szent levelek használata. BEIL – WINKLE 2005. 149–178.

⁴¹ Az égi levelek egyes történelem során kialakult típusairól a *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens* (HdA) megfelelő szócikkei adnak részletes tájékoztatást: STÜBE 1930/31. 1111–1112.; 1931/32a. 21–27., 1931/32b. 1246–1247.; 1935/36. 1384–1385.; 1936/37. 99–104. Az egyes szócikkekre Szojka Emese tanulmánya irányította rá a figyelmet. SZOJKA 1990. 178–191. Továbbá lásd még: JUNG 1994. 4–17., 18–34.

mindenki tegyen próbát egy állaton, másolja le a betűket és kösse egy kutyának a nyakába és lőjjön rá bármely távolságról. Akkor megfogja látni, hogy a golyó célt téveszt és úgy biztosítja magát minden egyes ember ki e levelet magával hordja.”⁴²

A levélben ígért hiedelmekbe minden bizonnal sokan kapaszkodtak bele, így sok katona szíve fölötti zsebében, vagy nyakába akasztva ott lapult az apróra összehajtogatott levél, vagy az abban olvasható betűkombináció másolata.⁴³

A felekezeti határok elmosódása

„A háború a maga irracionális erőszakával s életet s értékeket pusztító értelmetlenségével”⁴⁴ nem hozta el azt a várva várt megtisztulást, amellyel az imák szövegei bátorították a harctéren küzdőket. Ahogy Prohászka írja cikkében „imádkozik barát és ellenség; a szembenálló frontokról ugyanaz a kiáltás tör az égbe s a lövészárkok imádkozói az ellenséges imádkozókat akarják elpusztítani. Mind imádkozik s mind iparkodik, hogy a másiknak imája ne teljesejék. Ha az egyikét meghallgatja az Úr, akkor a másikat hagyja elpusztítani; ha én ölhetek, akkor a másik imádkozónak ajkán fagy meg ugyanaz az imádság, mely az én lelkemet töltötte el a szabadulás vágyával s bizalmával. A háborús vallásosságnak ez az oltalomkeresése tehát lehetlenségeket s képtelenségeket foglal magában.” Talán éppen e képtelenségek vezettek oda, hogy a háború utolsó éveire a „hívók és a hitből kiábrándult tömegek is valami újat akartak.”⁴⁵ Már nem lelkesítette őket Isten világtervének megvalósítása, hiszen az embermilliók halála és a nyomában járó nyomor mindenkit kiábrándított. Egyedül a béke vágya maradt a lövészárkokban fohászok ajkán: „Megkönyörül-s-e még

⁴² A levél a Szegedi Egyetem Néprajzi Tanszékének Adattárában (SZENTA) található, néhány évvel ezelőtt került ide adományként.

⁴³ Az első világháború után sem tűntek el ezek a levelek. Felbukkantak a második világháború évei alatt, sőt még az 1990-es években, a szerb háborúk idején is szép számmal találtak ilyeneket. SZOJKA 1996. 178–191., JUNG 1994. 4–17., 18–34.

⁴⁴ PROHÁSZKA 1915. 882.

⁴⁵ SZIGETI 2014. 56.

rajtunk Egek szent Istene? Virrad-e még egy szép hajnal egyszer a magyarra, Felragyog-e még fölöttünk, A béke csillaga.”⁴⁶

IRODALOM

BEIL, Christine – WINKLE, Ralph

2005 „Primitive Religiosität” oder „Krise der sittlichen Ordnung”? Wissenschaftsgeschichtliche Anmerkungen zur Aberglaubenforschung im Ersten Weltkrieg. In: Korff, Gottfried (Hg.): *Kriegs VolksKunde. Zur Erfahrungsbindung durch Symbol.* Tübingener Vereinigung für Volkskunde e. V., Tübingen. 149–178.

BÍRÓ Ferenc SJ.

1933 *A Jézus Szíve ájtatosság központi természete.* Jézus Szíve Szövetség, Budapest.

BJELIK Imre

1917 *Jézus Szíve imakönyv katonák számára.* Katolikus Sajtóegyesület Fővárosi Hölgybizottsága, Budapest.

BUSCH, Norbert

1997 *Katholische Frömmigkeit und Moderne.* Die Sozial- und Mentalitätsgeschichte des Herz-Jesu-Kultes in Deutschland zwischen Kulturkampf und Erstem Weltkrieg. Chr. Kaiser Gütersloher Verlagshaus, Gütersloh.

JUNG Károly

1994 *Őrszerek könyve.* Szent levelek, golyó ellen védő imádságok, amulettek a magyar néphagyományban. Fórum Könyvek, Újvidék.

⁴⁶ Rithnovszky A. 1915. 8. Alkalmi énekek háborús időben

LÁSZLÓ T. László

2005 *Egyház és állam Magyarországon 1919–1945*. Szent István Társulat, Budapest.

XIII. LEÓ pápa

1891 *Rerum Novarum*. Apostoli körlevél a munkások helyzetéről. Online hozzáférés:
<http://uj.katolikus.hu/konyvtar.php?h=125#N27> (letöltés dátuma: 2017. 08. 21.)

MACZÁK Ibolya

2010 Imakönyvek az első világháborúban. *Médiakutató* 2010 tavasz, online elérhetőség:
http://www.mediakutato.hu/kiadvany/2010_01_tavaszh.html, utolsó letöltés dátuma: 2016. 04. 21.

MIHÁLYFI Ákos

1915 A háború és a theológia. *Religio* 74/1. 4–16.

MÉSZÁROS István

1998 *A Szent István Társulat százötven éve 1848–1998*. Szent István Társulat, Budapest.

MOLNÁR VID *Bertalan*

1915 *Imák és intelmek a magyar kath. hadfiak számára*. (átdolgozta Reviczky Aladár) Budapest, Szent István Társulat.

MÜLLER Lajos SJ.

1944 *A Jézus szíve-tisztelet története*. Korda Rt., Budapest.

N.N.

1915 *A Győri Püspökség Körlevelei*, 1914. 6115. számú könyvajánlás. In: *Litterae Circulares ad venerabilem clerum almae divecesis jauriensis dimissae Anno Domini, 1914*. Jaurini, 1915. Typographia Dioecesis.

PROHÁSZKA Ottokár

1915a *A háború lelke*. Budapest, „Élet”-kiadás.

1915b A hívőknek magatartása a háborúval szemben. *Katolikus Szemle* 29. 1915/9, 885–889.

1929 Iránytű. In: Schütz Antal (szerk.): *Prohászka Ottokár összegyűjtött munkái*. XXII. Szent István Társulat, Budapest.

RÁTKAI Árpád

1998 Gieswein Sándor. In: Diós István (főszerk.) – Viczián János (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon IV.* (MKL) Szent István Társulat, Budapest. 99–101.

REVICZKY Aladár

1914 *Bízzál fiam! Sebesült katonák részére*. Szent István Társulat, Budapest.

1916 *Oktatások és imák katonák katonák számára – Imák és intelmek a háború idejére*. Szent István Társulat, Budapest.

SALACZ Gábor

1974 *Egyház és állam Magyarországon a dualizmus korában*. Aurora Könyvek, München.

SCHLAGER, Claudia

2005 Herz Jesu im Ersten Weltkrieg. Formen, Funktionen und Träger eines poularen Kultes in Deutschland und Frankreich. In: Korff, Gottfried (Hg.): *Kriegs VolksKunde. Zur Erfahrungsbindung durch Symbol*. Tübingener Vereinigung für Volkskunde e. V., Tübingen. 179–218.

SOMFAI Béla SJ.

1991 Igazságos háború és a háború igazsága. *Szív* 3. sz. 131–133.; 4. sz. 186–189.

STÜBE, Rudolf

1930/31 Grafenamulett [Fülöp gróf áldásszövege, fegyveráldás]. *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens* III. Gruyter, Berlin – Leipzig. 1111–1112.

1931/32a Himmelsbrief [Égi levelek]. *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens* IV. Gruyter, Berlin – Leipzig. 21–27.

1931/32b Ölbergspruch [Fegyveráldás]. *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens* VI. Gruyter, Berlin – Leipzig. 1246–1247.

1935/36 Schutzbrief [Védelmező levelek]. *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens* VII. Gruyter, Berlin – Leipzig. 1384–1385.

1936/37 Sonntagsbrief [Vasárnapi levelek]. *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens* VIII. Gruyter, Berlin – Leipzig. 99–104.

SZÁNTÓ Konrád

1988 *A katolikus egyház története II. Akatolikus egyház története a reformációtól napjainkig*. Ecclesia, Budapest.

SZENDREY Zsigmond

1916 A lövészárkok babonái. *Ethnographia* 27. évf. 2. sz. 294.

SZIGETI Jenő

2014 A megáldott fegyverektől a kiürülő templomokig. *Tempevölgy* 6/2. 52–56.

SZOJKA Emese

1990 „Szent levél” a Bács-Kiskun megyei Tataházáról és lániclevelek Bajáról. *Múzeumi Kutatások Bács-Kiskun Megyében 1988*. Bács-Kiskun Megyei Múzeumigazgatóság, Kecskemét. 178–191.

TOMA István

1915 *Imádkozzunk a hadbavonultakért. A háborús idők imakönyve katolikus hivek használatára*. Élet Kiadása, Budapest.

TÓTH Tihamér

1915 A háború és a lelkipásztorkodás. *Religio* 74/2. 125–145.

VARGHA Damján

1917 *Imádkozzunk a diadalmas békéért*. Stephaneum Nyomda, Budapest.

WÉBER Pál

1915 Toma István: *Imádkozzunk a hadba vonultakért. A háborús idők imakönyve katolikus hívek használatára (Könyvismertetés)*. *Katolikus Szemle* 29. 1915/2, 231.

WITTENBERG, Andreas F.

2009 *Die deutschen Gesang- und Gebetbücher für Soldaten und ihre Lieder*. (Mainzer Hymnologische Studien 23) Francke Verlag, Tübingen.

FRAUHAMMER, KRISZTINA

Prayer, Religion and Superstition in the First World War (Examples from Hungary)

The study analyses prayer books for Catholic soldiers published in Hungary during the First World War. We know of close to twenty such books that appeared in numerous editions. Prayer sheets and hand-copied prayer texts with magical functions (prayers against bullets) have also been found. Drawing on these and contemporary press materials it reconstructs religious life on the fronts and in particular the practice and function of prayer. The study also examines veneration of the Sacred Heart that played a big part in wartime pastoral activity, seeking an answer to the question of how that cult was able to become a source of spiritual strength for soldiers. In addition it looks at the opinion of the church on war and the Christian soldier as reflected in the books and prayers.

Osztrák háborús propagandalap
(Glässer Norbert tulajdona)